

RECENZIJE

Dr V. Đ. DEGAN, PRAVNI I
POLITIČKI ASPEKTI RATA U
VIJETNAMU, LAOSU I
KAMBODŽI, SARAJEVO, 1970

Sadržaj: I Uvod, II Upotreba sile i međunarodno pravo, III Vijetnam do ženevskih sporazuma, IV Ženevska konferencija o Indokini i sporazumi iz 1954, V Početna kršenja ženevskih sporazuma, VI Eskalacija rata u južnoj zoni (1959—1964), VII Eskalacija rata na sjever (1964—1968) i inicijative za mir, VIII Gradanski rat u Laosu, IX Eskalacija rata na Kambodžu, X Zaključak; **Prilog:** Dokumenti.

Kad se prikaz nekog međunarodnog sukoba ili bilo kakvog drugog međunarodnog zbivanja obilježi kao »pravni i politički« osvrt, najčešće se pod nazivom susrećemo s pukim pričavanjem događaja, koje prati neko povremeno pozivanje na međunarodno pravo. U slučaju knjige Vladimira Đure Degana nalazimo se, naprotiv, pred djelom, koje nam sukob na prostoru bivše francuske Indokine najsvestranije osvjetljava s gledišta međunarodnog prava i međunarodnih političkih odnosa. Svojoj namjeri da opiše »pravne i političke aspekte« tog rata, dodao je i zaokruženi povijesni prikaz odnosa u tom dijelu Azije, koji čitaocu omogućava razumijevanje sadašnjeg konflikta. Povijesnu, politološku i međunarodno-pravnu analizu predmeta dr Degan provodi čas razdvojeno, čas spojeno, imajući kao cilj kronološko praćenje zbivanja i razumljivost teksta. Postizanje tih ciljeva značajno je zato, što je autor na taj način svoje djelo, koje je obilježeno najvišom stručnošću, učinio dostupnim širokom krugu čitalaca. S obzirom na predmet kojem je ono posvećeno, ta je njegova odlika posebno vrijedna.

Prije no što iznesemo glavne pišćeve zaključke, moramo posebno na-

glasiti, da je međunarodno pravo temelj, osnova njegove pravno-političke analize. Namjere i postupke država u indokineskom sukobu on uspoređuje s obvezama i pravima što ih međunarodno pravo nameće državama. Pri tome se ograničava na »problem odgovornosti za vijetnamski rat, posebno za njegovo otpočinjanje« (str. 12), a ne bavi se pitanjima poštivanja međunarodnog prava u toku vođenja rata (str. 13). Prije no što potraži odgovore na pitanja koja si je postavio, dr Degan iznosi koncizan, ali i potpun prikaz normi međunarodnog prava koje će mu poslužiti u stvaranju zaključaka. One se mogu svrstati u tri grupe.

a) Odredbe općeg međunarodnog prava o zabrani upotrebe sile u međunarodnim odnosima, koje vežu i države članove Ujedinjenih naroda i države koje nisu u toj Organizaciji. Pronalaženje takvih pravila od posebnog je značaja za vijetnamski rat, jer on obuhvaća i države izvan Ujedinjenih naroda. Takvo je pravilo ono o zabrani rata, koje je ugovoreno u Briand-Kellogovom paktu, ali je prešlo u opće običajno pravo, te obvezuje države koje nisu stranke tog ugovora. Isto tako, opravdano tvrdi Degan, i zabrana svake prijetnje silom i upotrebe sile, ugovorena u st. 4, čl. 2. Povelje, prešla je u opće pravo.

b) Sustav pravila Povelje koja se odnose na mirno rješavanje sporova i djelovanje u slučaju prijetnje miru, narušenja mira i čina napada. (Opisan je historijat uspjeha i neuspjeha u primjeni tih pravila Povelje). V. Đ. Degan ističe da postoji pravna obveza Vijeća sigurnosti, da po »vlastitoj nadležnosti« iz Povelje štiti i države nečlanice Organizacije od vanjske agresije (str. 28). Međutim, ni prilikom francuske agresije protiv DR Vijetnam, države koju je Francuska priznala 1946., ni u ratu nakon Že-

nevske konferencije Vijeće sigurnosti nije poduzelo nikakvu konkretnu akciju. Jedini organ Ujedinjenih naroda koji je poduzimao neke konkretne mjere bio je Glavni tajnik; U Thant je posredovao između zaraćenih strana (str. 45 i 66).

Prema gledištu našeg pisca, države koje nisu u Ujedinjenim narodima imaju veća prava od članova te Organizacije u biranju sredstava pri obrani od agresije. Dok prve Povelja obvezuje da obranu prepuste Ujedinjenim narodima, kad oni odluče o mjerama koje će poduzeti (čl. 51), nečlanice su slobodne u biranju načina izvršenja svog prava na samoobranu i samopomoć (str. 46, 95 i 160).

c) Pravila iz dokumenata koji su usvojeni na Ženevskoj konferenciji o Indokini, 1954. godine: sporazuma o prekidu neprijateljstava u Vijetnamu, Laosu i Kambodži i Završne deklaracije. Rješavanje problema Indokine izvan Ujedinjenih naroda bilo je »prvi konkretni teški udarac primatu i autoritetu svjetske organizacije u osiguranju svjetskog mira« (str. 68), a poteškoće u provođenju klauzula sporazuma s te Konferencije nicala su upravo zato što organima Ujedinjenih naroda nisu bile dane nikakve nadležnosti u tim sporazumima (str. 76).

Bez obzira na te prigovore ženevskim dokumentima, iz Deganovog izlaganja proističe, da nije nesavršenost ženevskih rješenja, već nepoštivanje njihovih odredaba dovelo do novog sukoba u prostoru Indokine. U odnosu prema tim dokumentima, države koje su bile okupljene na ženevskoj konferenciji zauzele su raznovrsna stano- višta. Većina ih je prihvatila i još ih i danas smatra obvezatnim. Sjedinjene Države su ih prihvatile uz jednu manje značajnu ogradu. Južni Vijetnam je od početka odbacio rješenja prihvaćena u Ženevi. Međutim, u provođenju ženevskih dokumenata njihove odredbe nije kršio samo Južni Vijetnam, već i države koje su prihvaćale te dokumente.

U odbijajućem stavu Južnog Vijetnana prema ženevskim dokumentima razlikuju se dvije etape. Na samoj Ženevskoj konferenciji predstavnik »Države Vijetnam«, koja je po mišljenju Degana tada bila »tek zametak subjekta međunarodnog prava i su-

verene zemlje«, ogradio se od svih akata Konferencije. Pisac drži da ta izjava, dana od delegacije koja »nije imala ni pravni ni stvarni status da na Ženevskoj konferenciji zastupa čitav vijetnamski narod nije niukoliko mogla oslabiti obveze Francuske preuzete sporazumom o prekidu neprijateljstava, kao ni svoje vlastite obveze ubuduće kad od Francuske preuzme svu vlast nad južnom zonom Vijetnana« (str. 77).

Prvi dio piščeva zaključka, da »Država Vijetnam« nije mogla oslabiti obveze Francuske da osigura provođenje ženevskih dokumenata potpuno je u skladu s osnovnim načelima prava međunarodnih ugovora. Na temelju načela pacta sunt servanda Francuska je morala izvršiti preuzete obveze.

Drugi dio tvrdnje, da Južni Vijetnam tom izjavom nije mogao ni sam sebe osloboditi obveze izvršavanja sporazuma o prekidu neprijateljstava, temelji se na čl. 27. tog Sporazuma, koji na izvršavanje njegovih odredbi obvezuje ne samo njegove potpisnike (Francusku i DR Vijetnam), već i »njihove nasljednike u funkcijama«. Južni Vijetnam, koji je s vremenom postao samostalni subjekt međunarodnog prava (str. 128), preuzeo je funkcije Francuske južno od 17. paralele. Zato naš autor tvrdi, da je Južni Vijetnam imao »neposrednu obavezu na temelju općeg međunarodnog prava da poštuje i provede ženevske sporazume u cjelini« (str. 94). Time on prihvaća učenje o postojanju vrste međunarodnih ugovora koji tvore »objektivne režime«, a koji obvezuju i države neugovornice, ukoliko i one dođu u neki odnos s objektom za koji je režim ugovoren. To učenje znači tvrdnju o postojanju značajnog izuzetka od načela pacta tertiis nec nocent nec prosunt.

Drugo, mnogo važnije odbijanje priznavanja obveza iz ženevskih dokumenata izrazio je Južni Vijetnam nakon Ženevske konferencije, u vrijeme kad je njene zaključke trebalo provoditi. Njegovi su organi najprije ometali izvršavanje preuzetih obveza od strane francuskih vlasti, a kad su preuzeli sve funkcije od Francuza odbijali su ispunjavanje ženevskih odredbi (o repatrijaciji, izborima, ograničenjima vojnih efektivna i dr.).

Kad su povremeno i postupali u skladu s tim odredbama, naglašavali su, da se na takve postupke odlučuju dobrovoljno, a ne na temelju pravnih obveza (str. 100 i 117). Dr Degan ističe, da je DR Vijetnam, zbog takvog kršenja Sporazuma, imao pravo da ga na temelju prava međunarodnih ugovora otkáže. Njegova vlada, međutim i danas ženevske dokumente smatra važećim i sama ih je nastojala izvršavati (str. 95, 113, 157 i 159).

Deganova analiza izvještaja Međunarodne komisije za nadzor i kontrolu u Vijetnamu otkriva nam, da je stav Južnog Vijetnama odigrao presudnu ulogu u izazivanju novog sukoba samo zato, što zapadne zemlje, a u prvom redu Francuska, nisu izvršile svoje obveze preuzete u Ženevi. Tim je državama bio poznat odbijajući stav vladajućih ljudi u Južnom Vijetnamu prema ženevskim klauzulama, te je nepotrebno prijevremeno prepuštanje vlasti od strane Francuske vladi, za koju se znalo da neće izvršiti ženevske odredbe, bio namjeravani korak koji dovodi do gaženja ženevskih obveza. Pravna i politička odgovornost tih zemalja je jasna: »... Francuska nije postupila po traženju kopredsjednika Ženevske konferencije i nije održala status quo do zaključenja odgovarajućih sporazuma sa vladom Južnog Vijetnama o izvršavanju obaveza iz ženevskih sporazuma, nego je nastavila sa svojim povlačenjem« (str. 108, v. i str. 114, 115 i 124).

Sjedinjene Države, Francuska i ostale zemlje Članice SEATO pakta snose političku i pravnu odgovornost pred povijesti i za kršenje ženevskih sporazuma označavanjem područja Laosa, Kambodže i Južnog Vijetnama kao područja pod zaštitom te organizacije. »Država Vijetnam« se takvoj zaštiti nije suprotstavila i time se i sama ogriješila o ženevske odredbe (str. 90, 91 i 126). Uvlačenje bilo kojeg dijela Vijetnama u neki sporazum o kolektivnoj samoobrani, prije ujedinjenja, protivno je čl. 19. Sporazuma o prekidu neprijateljstva u toj zemlji (str. 163). Potpomaganje Južnog Vijetnama u kršenju tih odredbi nastavile su Sjedinjene Države ulaskom sve većeg broja vojnog osoblja i ratnog materijala, što se također protivilo strogim ograničenjima ugovorenim u

Ženevi (str. 113, 115, 116, 122, 125 i 160).

Nakon takvog višegodišnjeg kršenja sporazuma od strane drugih ugovornica, a po izbijanju općeg ustanka u južnom dijelu zemlje, i DR Vijetnamu se mogu pripisati postupci, koji nisu bili u skladu s tim sporazumima. To se u prvom redu može reći za onemogućavanje rada Međunarodne komisije za nadzor i kontrolu i nedozvoljeno uvođenje novih trupa, vojnog osoblja, oružja i municije (str. 142 i 152). Ne samo zbog ponašanja suprotnih strana, već i zbog nesuglasnosti članova Komisije (Kanade, Indije i Poljske), rad Komisije postao je neredovit i nekoristan. Sve su rjeđe u Komisiji jednoglasno usvajani izvještaji, prestaje podnošenje redovnih izvještaja (za određena vremenska razdoblja), a samo povremeno se podnose specijalni izvještaji (str. 144). Konačno, nakon odbijanja DR Vijetnama da na njegovom području rade stalne ekipe Komisije, ona 1965. prestaje s radom (str. 179).

Što se tiče postupaka DR Vijetnama pisac zaključuje: »... vladi Demokratske Republike Vijetnama nije preostalo nikakvo pravno sredstvo kojim bi mogla osigurati izvršenje tih sporazuma u cjelini, i tako osigurati i svoja stećena prava koja su, u stvari bila prava čitavog vijetnamskog naroda da slobodnom voljom odluči o svojoj budućnosti« (str. 157). Odluku te vlade, da svoj spor s južnim dijelom zemlje ne iznosi pred Ujedinjene narode, Degan kvalificira kao nekorisćenje jedne političke mogućnosti, koje on žali, ali ne i kao neizvršavanje pravne obveze zato što sustav Povelje ne vezuje države koje nisu u članstvu te Organizacije (str. 158 i 174). Kao država nečlanica Ujedinjenih naroda, ona je ovlaštena na upotrebu mjera samopomoći zbog povreda ženevskih sporazuma od strane Južnog Vijetnama i njegovih saveznika. Degan zaključuje: »... prelaz oružja, te naoružanih i nenaoružanih ljudi iz sjeverne u južnu zonu Vijetnama nakon 1959. godine nema karakter agresije, nego se radi o retalijaciji na ranije povrede stećenih prava Demokratske Republike Vijetnama putem ženevskih sporazuma. Dakle, u konkretnom slučaju nema mjesta primjeni prava na samoobranu iz

člana 51. Povelje, dok god vlada Republike Vijetnama jasno ne izjavi da je voljna u cjelini izvršiti sporazum o prekidu neprijateljstva i završni akt Ženevske konferencije, i u prvom redu dopustiti slobodne opće izbore i ujedinjenje zemlje« (str. 161). Ova zadnja rečenica je pišev odgovor na čestu tvrdnju, da Južni Vijetnam i njegovi saveznici izvršavaju pravo te države na individualnu i kolektivnu samoobranu, koje dozvoljava Povelja. Kad bi se i radilo o kolektivnoj samoobrani, Sjedinjene Države, kao član Ujedinjenih naroda morale bi, u skladu s čl. 51, o poduzetim mjerama odmah obavijestiti Vijeće sigurnosti. One su, međutim, tako postupile samo jednom: u slučaju odmazde za incident u Tonkinškom zaljevu, 1964. godine (str. 165. i 188).

Analizirajući opravdanje Sjedinjenih Država, da se u slučaju bombardiranja Sjevernog Vijetnama nakon tog incidenta radilo o mjeri samopomoći, docent Degan, na temelju uvjeta koje profesor Andrassy smatra za nužne da bi samopomoć bila dozvoljena po međunarodnom pravu¹, zaključuje, da su u tom slučaju Sjedinjene Države prekršile međunarodno pravo. On isto tako odbacuje i argument »samoobrane«: »... čak da je i bilo uvjeta za samoobranu, u slučaju incidenta u Tonkinškom zaljevu »samoobrana« Sjedinjenih Država bila je ekscesivna i daleko je premašivala stupanj ugrožavanja njihovih prava, ako je do toga uopće i došlo. Iz istog razloga ne može se ova akcija opravdati ni kao mjera samopomoći, jer su oružane represalije takve vrste i takvih razmjera postale zabranjene u modernom međunarodnom pravu, u prvom redu Poveljom Ujedinjenih nacija« (str. 188). O akcijama napada na DR Vijetnam od veljače 1965. Degan također drži da se ne radi o mjerama samopomoći, već o kršenju obaveza Sjedinjenih Država po Povelji o zabrani prijetnje silom i upotrebe sile; to je »... akt agresije protiv teritorijalnog integriteta jedne nezavisne i suverene države... Državnici i najviši vojni funkcioneri Sjedinjenih Država koji su uzeli

¹ Vidi: Andrassy, J., Međunarodno pravo, četvrto izdanje, Zagreb 1961, str. 322 i sl.

učešća u planiranju, pripremanju, podsticanju ili otpočinjanju toga agresivnog rata, prema tekstu Njirnberških principa, koje je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila u decembru 1946, postali su i individualno krivično odgovorni za zločin protiv mira« (str. 190).

U toku opisivanja zaključaka dra Degana iznijeli smo i neke osobine njegova rada: stručnost, razumljivost, sistematičnost i cjelovitost. Spomenuli smo i to, da se cijelo njegovo izlaganje temelji na najdubljoj analizi međunarodnog prava. Na kraju moramo dodati i drugu komponentu kvalitete njegovog prikaza indokineskog rata. Svoje zaključke o presudnim pitanjima odgovornosti za započinjanje, razbuktavanje, produžavanje i širenje rata, dr Degan donosi nakon najpominije analize mnogih dokumenata, a što je najvažnije, na osnovu izučavanja svih izvještaja Međunarodne komisije za nadzor i kontrolu u Vijetnamu. On te dokumente analizira i tumači, ali njihove tekstove donosi i u cjelini, kako u samom radu, tako i u posebnom dodatku knjizi (61 str).

Za razliku od drugih pravno-političkih prikaza rata u Vijetnamu, koji su iz izvještaja Komisije birali one dijelove koji su potvrđivali zaključke do kojih su autori željeli ili morali doći, Degan je bez predrasuda, pristranosti i unaprijed zadanih rješenja krenuo u razmatranje ukupnosti pravila međunarodnog prava i svih dostupnih podataka o žalosnim činjenicama tog rata². Zato je njegov pravno-politički prikaz vjerodostojan, a zaključci prihvatljivi.

Budislav Vukas

² Nasuprot ratu u Vijetnamu, o kojem je Degan proučio i prikazao sve izvještaje Međunarodne komisije, u slučaju situacije u Laosu suzdržavao se od konačnih sudova, jer do izvještaja Međunarodne komisije za nadzor i kontrolu u Laosu nije mogao doći (str. 228).

Za svoje »pravne refleksije« u vezi s ratom u Kambodži pisac kaže da su »privremenog karaktera«, također zbog nepotpunih podataka i relativne »mladosti« tog rata (str. 246). Prikaz rata u te dvije zemlje dan je uglavnom s ciljem, da opis rata u Vijetnamu bude što je moguće potpuniji.

Serge Mallet:

NOVA RADNIČKA KLASA

»Komunist«, Beograd, 1970.

Naša prevodilačka djelatnost na području društvenih znanosti još uvijek isuviše zakašnjava, pa je trebalo osam godina da se poznato djelo francuskog marksističkog sociologa S. Malleta »Nova radnička klasa« pojavi na našem jeziku. Zakašnjanje s Malletovom knjigom — koja obrađuje pitanje restrukturiranja radničke klase pod utjecajem treće industrijske revolucije karakterizirane automatizacijom, te utjecaj tih promjena u karakteru radničke klase na praksu sindikalnog pokreta — ublaženo je činjenicom da nova industrijska revolucija u nas kasni, iako je u embrionalnim oblicima ipak već prisutna.

Vjerojatno nije potrebno posebno naglašavati da se ovdje radi o jednoj od bitnih tema suvremenog doba, jer nam je još od Marxova uvida u dijalektiku pokretačkih snaga povijesti ostalo saznanje da kvaliteta proizvodnih snaga sudbinski determinira život određene epohe. Malleovi naponi u ispitivanju kvalitete modernih proizvodnih snaga (tehnologije i proizvođačke klase) kreću se uglavnom na sociološkoj i donekle antropološkoj razini, budući da autor s pravom svoje zaključke nastoji utemeljiti na objektivnom izučavanju empirijske građe.

Glavni dio knjige čine empirijska istraživanja što ih je autor potkraj pedesetih i početkom šezdesetih godina proveo u Kompaniji strojeva Bull (proizvodi elektronske i elektromehaničke strojeve za kontrolu, statistiku i knjigovodstvene operacije), rafineriji Caltex i elektronskoj grupi kompanije Thomson-Houston.

Sam pojam »nova radnička klasa« (la nouvelle classe ouvrière) Mallet je prvi put upotrijebio 1958, da bi njome označio radnike koji rade u automatiziranoj industriji.

U »Uvodu« autor sažeto prikazuje izmijenjene uvjete života radničke klase danas, da bi ustanovio kako u samoj proizvodnji karakteristike koje odvajaju radničku klasu od ostalog stanovništva uglavnom nisu promijenjene. Unatoč svim unutarnjim diferencijacijama, svim kategorijama najamnih radnika zajedničko je to da

»one vrše produktivnu ulogu, a isključene su iz vlasništva ili upravljanja sredstvima za proizvodnju na kojima rade« (str. 9). Naravno da se granice proizvodnje sve više šire, pa se samim tim povećava i brojnost radničke klase.

Teorijski uvodni dio knjige pod naslovom »Sindikalizam i industrijsko društvo«, Mallet započinje objašnjenjima da svako razdoblje organizacije rada formira relativno stabilnu strukturu proizvođačke klase i da u svakoj epohi u sastavu radničke klase postoji strukturalno jezgro koje dominira u praksi radničkog pokreta: tako je u prvoj fazi kapitalizma, fazi polivalentnog kvalificiranog rada, dominirao strukovni sindikalizam zanatskog tipa — u drugoj fazi mehaniziranog, uskospecijaliziranog rada težište radničkih revandikacija premješta se s direktne borbe u proizvodnji ka političkoj i osobito izbornoj borbi — a fazu kontrole automatiziranog rada karakterizira tzv. sindikalizam poduzeća.

Pojava takve revolucionarne tehnologije kao što je automatizacija radikalno mijenja prirodu radnikovog rada: »Više se govori o 'kontroloru' ili 'operatoru' nego o proizvođaču u pravom smislu riječi. Krajnja logika automatizacije eliminira, čini se, čovjeka iz faze proizvodnje predmeta (str. 41)«.

Ekonomski okvir u kojem se javlja automatizacija karakterizira se uvjetima »izvanredne koncepcije finansijskih sredstava i racionalnije organizacije tržišta« (str. 42), što je omogućeno izvanrednom penetracijom države u ekonomski život.

Te promjene bitno mijenjaju organizaciju tržišta radne snage, pa dolazi do fenomena integracije radnika u poduzeću, integracije koja ima tri bitna aspekta: (1) integracija na razini najamnine — individualni učinak je iščezao i višak vrijednosti unaprijed se globalno oduzima od cijeloga kolektiva poduzeća; (2) integracija na razini stručnosti — svako moderno poduzeće ima specifična sredstva za proizvodnju, s njima posebno adaptiranom radnom snagom; (3) integracija na razini sigurnosti zaposlenja — moderne proizvodne tehnike zahtijevaju adekvatnu radnu snagu i zato se razvija stanovita stabilnost zaposlenja, pa »po-

dužeće postaje privilegirano mjesto na kojem se radnik može integrirati u ekonomsko društvo iz kojeg je on inače isključen (str. 218).«

Inače, sam rad u modernoj industriji stvara dva tipa najamnih radnika: radnike u klasičnom značenju riječi (radnike u automatiziranim proizvodnim jedinicama, i radnike za održavanje) i tehničare iz istraživačkih biroa, čiji se uvjeti rada sve više izjednačuju.

Moderna industrija formira tzv. sindikalizam poduzeća, za koji je karakteristično da se sindikalna aktivnost organizira na temelju poduzeća kao tvrtke — kompletne privredne jedinice, čime se razara strukovna i teritorijalna struktura sindikata. Druga bitna osobina sindikalizma jest usmjerenje radničkih revandikacija prema kontroli upravljanja poduzećem. On mijenja i koncepciju štrajka, koji sad ima oblik ograničenih obustava rada na ključnim punktovima proizvodnje, što zahtijeva jedinstvo rukovođenja sindikalnom borbom, a time i organsko jedinstvo u bazi, koje osiguravaju međusindikalni komiteti. Njemu je svojstvena težnja za ukidanjem posebnih sindikalnih sekcija poduzeća i stvaranjem jedinstvene sindikalne strukture. U novim uvjetima radnički aktivisti poznaju mehanizam tržišta i financijskog upravljanja poduzećem, i sindikati se direktno bore za kontrolu nad organizacijom proizvodnje. Takav trend razvitka nosi u sebi jednu bitnu proturječnost: s jedne strane, »svaka orijentacija na upravljanje u poduzeću vodi nužno, da bi bila efikasna, ka zauzimanju zajedničkog stava na razini cjelokupne privrede« (str. 55), a s druge strane partikularizam u potrebama i težnjama radnika poduzeća »doveo bi sindikalna rukovodstva u položaj da se sukobe s ostalim dijelovima sindikalnog pokreta na temelju interesa grupe, i to u istom smislu kao i direktije njihovih poduzeća (isto)«.

Odbacujući tezu starih sindikalnih aparata da »nova radnička klasa« predstavljaju radničku aristokraciju, Mallet smatra »globalni karakter privrede naše epohe... najboljom zaštitom sindikalizma poduzeća protiv partikularističkih tendencija ili uskog zatvaranja u korporacije« (str. 58) i, nadalje da on upravljačke tendencije

proširuje i na sektore gdje za njih još nema objektivnih uvjeta.

Vrlo je indikativna činjenica da je »zahtjev za sigurnošću zaposlenja postao glavna revandikacija francuske radničke klase, dok su se radnički zahtjevi za povećanjem nadnica našli u drugom planu« (str. 58). Time se radnička klasa nužno mora pozabaviti pitanjima organizacije i funkcioniranja privrede u cjelini, pa se tako »začinje shvaćanje koje... dovodi u pitanje cio privredni sistem i nagoni sindikalne organizacije da nadvladaju razinu borbi po kategorijama i da iziđu sa zahtjevima za radničkom kontrolom nad proizvodnjom, kako u poduzeću, tako i u društvu u cjelini« (str. 60). A ekonomske revandikacije općega karaktera u modernoj državi dobivaju eminentno politički smisao.

Studije pisane na temelju vrlo opsežnih i minucioznih empirijskih istraživanja u spomenuta tri francuska poduzeća obiluju mnoštvom tehničkih, ekonomskih, komercijalnih i drugih pojedinosti pa ih je u ovako kratkom tekstu nemoguće cjelovitije prikazati. One zapravo empirijski verificiraju, konkretiziraju i produbljuju zaključke upravo prikazanog prvog dijela knjige. Pristup materiji vrlo je seriozan, sistematičan i inventivan, s težnjom da se predmet što cjelovitije sagleda. Ipak, nailazimo na mjestimično pretjerivanje u nagomilavanju činjenica, što otežava čitanje. Pomalo romansijska deskripcija socijalnog ambijenta istraživanih poduzeća ima, međutim, vrlo solidan sociološki temelj, a njezina je draž upravo u tome što indicira svijest da strukturalni sociološki pristup nije u stanju potpuno iscrpiti predmet ispitivanja pa mora biti kombiniran razvojnim povijesnim i antropološkim pristupom.

U Kompaniji strojeva Bull autor je, pošto je podrobno analizirao tehnno-ekonomske uvjete proizvodnje, ustanovio karakterističnu evoluciju osoblja zaposlenog u modernoj industriji, naime, da radničko osoblje stalno relativno opada u odnosu prema tehničkom i administrativnom osoblju, pri čemu prvo stalno prelazi u drugo. Ta mogućnost društvenog uspona unutar kompanije snažan je činilac integracije radnika u nju.

Kompanija Bull također je dobar primjer teritorijalne decentralizacije proizvodnje, koja je izraz vertikalne koncentracije kapitala i koja nemilosrdno razara tradicionalne strukture francuskog sela. To je novi tip poduzeća u kojem istraživački biro i razvojne službe, zajedno sa starim aparatom rukovodilaca čine nervni sistem rasparčane proizvodnje razasute po radionicama u unutrašnjosti zemlje, što pored modernih visokostručnih radnika povećava masu nekvalificiranih radnika. U takvim uvjetima nije moguća sindikalna centralizacija i radnički pokret mora tragati za novim putevima.

Rafinerija Caltex proizvodi s vrlo malobrojnim radničkim ekipama, što je općenito karakteristično za tehnološke uvjete petrolejske industrije, koja uvijek ima visoki organski sastav kapitala: organski sastav kapitala Caltexa iznosi npr. u novčanom obliku $C : V = 93,5 : 6,5$. Vrlo povoljni uvjeti rada ublažavaju socijalnu napetost, i pri tom su »preimućstva stalnog zaposlenja, zajamčeno materijalno osiguranje i sami uvjeti proizvodnje... znatno presudniji nego visina zarada za privrženost radnika poduzeću« (str. 141). No, to uopće ne odstranjuje klasnu svijest radnika, koja je, »ako se pod njom podrazumijeva osjećanje stalnog sukobljavanja interesa koje najamno osoblje stavlja nasuprot poslodavcu — ovdje... razvijenija nego na drugom mjestu; sindikat ovdje ostvaruje takav utjecaj koji rijetko kada ima u drugim poduzećima« (str. 144). U takvim objektivnim uvjetima egzistencijalne vezanosti radnika za određeno poduzeće dolazi do »atomizacije sindikata« jer između toliko različitih radničkih kolektiva kao što su npr. Caltexov i neki od klasičnih ne može postojati stvarna solidarnost. Pred tom opasnom stvarnošću komunistički su sindikalni aktivisti (C. G. T.) nemoći kao i bilo koji drugi.

Integrirani radnik automatizirane tvornice ne dolazi u direktan sukob s buržoaskom državnom silom, i otuda njegova depolitizacija. Istodobno, njegova borba za reformiranje tehničko-ekonomskog mehanizma u koji je uključen, borba koja se koristi sredstvima pritiska što ih pruža sam proizvodni proces, oblikuje novi tip radničke borbe »koja iz dana u dan teži

da proširi stvarno sudjelovanje proletarijata i njegovih organizacija u upravljanju ekonomskim aparatom, kako bi iznutra slomila proturječnost između vlasničkih odnosa i društvenoga karaktera proizvodnje — I. J.« (str. 148). Zato Mallet s pravom upućuje oštro upozorenje: »...time što se u ovom trenutku i već sada ne priprema... da bi stvorio kadar rukovodilaca ove borbe... radnički pokret izlaže se opasnosti da se oslanja samo na najzaostaliji dio radničke klase, najčešće vezan za sporedna poduzeća i samim tim lišen značenja za život nacije (I. c.)«

Analizom financijskih bilanci tvrtke Thomson-Houston autor pokazuje da se »težnja k ekspanziji, koja karakterizira neokapitalizam na financijskom planu, zasniva na strukturi samog financijskog tržišta kojim sve više dominiraju moćne grupe banaka, bezličnoga karaktera, čak i državne« (str. 165). Pri tom je ritam investiranja znatno brži od ritma povećanja čiste dobiti. Osobito je za elektronsku industriju — koja je danas pokretač cjelokupnog tehnološkog progresa, a posebno automatizacije — karakteristično to da se mogla razviti »samo tamo gdje je klasični liberalni kapitalizam morao ustupiti mjesto pravom državnom kapitalizmu, u kojem rukovodeća tehnokracija dijeli ekonomsku vlast s bankovnim grupama, koje su i same vezane, na raznovrsne načine, s državnim aparatom« (str. 171).

Vrlo je zanimljiva slika različitih slojeva osoblja elektronske grupe tvrtke Thomson-Houston, osoblja koje Mallet svrstava u četiri kategorije: prvu čini sloj inženjera i viših rukovodilaca, 15% od ukupnog osoblja, koji su u radnim uvjetima suvremene tvornice nadređeni radnicima samo tehnički, a ne i društveno; uključujući se se u radnički sindikat oni su pokazali da ne pripadaju nikakvoj »novo-voj srednjoj klasi«, već »da se smatraju društveno i ekonomski dijelom radničke klase« (str. 189). Administrativni službenici, koji čine 17% ukupnog osoblja, pošli su istim putem, jer rade u laboratorijima u istim uvjetima kao i proizvodno osoblje. Najznačajniji sloj jesu tehničari i pogonski tehničari, čine 37% osoblja, a zauzimaju prijelazni položaj između rad-

nika i inženjera; oni su tako najjače integrirani i unose jedinstvo među-sindikalne akcije. Radnici čine samo 31% zaposlenih i uglavnom imaju visoke stručne kvalifikacije, diferenciraju se na podgrupe prema prirodni posla, znatno su manje integrirani u poduzeće i zato skloniji tradicionalnim oblicima borbe protiv poslodavaca.

Razmimoilaženja koja su u tom poduzeću nastala između sindikalnih sekcija C.G.T. i C.F.T.C. uvjetovana su u prvom redu činjenicom da postoje radnički slojevi koji pripadaju različitim epohama industrijske tehnologije, a ne ideološkim razlikama. Budući da KPF u sindikalizmu poduzeća vidi samo tendenciju suradnje rada s kapitalom »C.F.T.C. napreduje bez prestanka u integriranom sektoru industrije (plaćeni na mjesec, automatizirani sektori), dok ona gubi u korist C.G.T. pozicije ... u stanovitom broju velikih tvornica, čija su osnova klasični radnici plaćeni na sat« (str. 216). Tako unutarnja evolucija francuske radničke klase vodi stvaranju dvaju različitih sindikalizama — jedan je revandikativni, a drugi za pitanja upravljanja — dok je nova homogenizacija klase još uvijek stvar prilično daleke budućnosti.

Svoje pionirsko djelo, koje ne može više zaobići nijedan iole ozbiljniji napor u problematiziranju temeljnih razvojnih trendova naše epohe, Mallet zaključuje konstatacijom: »Apstinencija građanina, koju danas oplakuju svi dobri demokratski duhovi, zamijenjena je razvitkom duha odgovornosti u društveno-ekonomskim organizacijama... (To nas) navodi... da fundamentalno revidiramo naše političke navike i naše koncepcije demokracije u cjelini (str. 221).«

Ivan Jakopović

Dr Dragovan Šepić

»ITALIJA, SAVEZNICI I
JUGOSLAVENSKO PITANJE
1914—1918«

Školska knjiga, Zagreb 1970, 434 str.

Pred nekoliko mjeseci izašla je iz štampe knjiga pod gore navedenim naslovom, djelo našeg renomiranog historičara dr Dragovana Šepića redovnog profesora na Fakultetu poli-

tičkih nauka u Zagrebu. Knjiga predstavlja većim dijelom doktorsku disertaciju autora i završnicu njegovog dugogodišnjeg naučnog istraživanja novije nacionalne i opće povijesti.

Opredivelivši se za izučavanje problematike jadranskog pitanja kao osnovnog faktora u jugoslavensko-talijanskim odnosima, ali isto tako i u širim međunarodnim aspektima, zatim posebno historijskih problema Istre, te jugoslavenskog pitanja u njegovom cjelokupnom razvoju prof. Šepić nam je prezentirao veliki broj svojih radova. Tako na primjer i veoma zapaženu knjigu »Supilo diplomat« objavljenu u Zagrebu 1961, kao i niz naučnih rasprava, povijesnih sinteza, članaka, kritika i dr. Treba naglasiti da je problematika nacionalne povijesti, u njegovim radovima, najčešće tretirana kao dio općih međunarodnih zbivanja, različitih utjecaja i refleksa na historijska kretanja među jugoslavenskim narodima što daje tim radovima određenu specifičnu dimenziju.

Knjiga, o kojoj će ovdje biti riječ, obrađuje dio naše povijesti omeđene godinama trajanja I svjetskog rata. Borbu za oslobođenje i ujedinjenje jugoslavenskih naroda, politiku sila Trojnog sporazuma i SAD-a kao i politiku Beča i Pešte prema tom pitanju. Materija je pregledno sistematizirana u sedam dijelova a na kraju se nalazi popis glavnih izvora literature i kazalo imena.

U odsjaju stravičnih zbivanja rata pisac je uspio da dađe i kompletnu povijest jugoslavenskog pitanja. Jer kako sam kaže u predgovoru, on je želio da osvjetli neke manje poznate probleme jadranskog pitanja i jugoslavensko-talijanskih odnosa u danima borbe za oslobođenje i ujedinjenje jugoslavenskih naroda. Međutim, u toku istraživanja uočio je svu složenost problematike jadranskog pitanja, njegovu prožetost s jugoslavenskim pitanjem te mnoštvom važnih, odlučujućih vanjskih faktora koji su otežavali ujedinjenje jugoslavenskih naroda u zajedničku državu a posebno onemogućavali ostvarenje jugoslavenske težnje za punim teritorijalnim (nacionalnim) integritetom na istočnoj obali Jadrana. Stoga je bilo potrebno prikazati međusobnu povezanost i uvjetovanost svih tih faktora što je

bez sumnje bio težak rad, ali možemo konstatirati i uspješno obavljen zadatak.

Prvi dio knjige obrađuje prve početke jugoslavenskog i jadranskog pitanja s posebnim osvjetljavanjem talijanskih težnji za »neoslobođenim zemljama« do ulaska Italije u rat. Sažet u osnovnim crtama sadržaj tog dijela prikazuje nastojanja sila Trojnog sporazuma da privuku Italiju u svoj blok. Rezultat tih nastojanja bio je tajni ugovor (London 26. IV 1915) kojim je Italija za angažiranje u ratu na strani Trojnog sporazuma trebala dobiti znatan dio slovenskog i hrvatskog nacionalnog teritorija. Zatim, akcije Jugoslavena za oslobođenje i ujedinjenje jugoslavenskih naroda, djelovanje Jugoslavenskog odbora u cilju stvaranja zajedničke platforme ujedinjenja sa Srbijom, pitanje Crne Gore, Makedonije i Albanije. Negativan stav talijanskog ministra vanjskih poslova prema jugoslavenskim težnjama, njegove ideje o mogućnosti odvajanja Austrije od Ugarske kao i podijeljenost talijanske javnosti prema tom pitanju, Pašičeve koncepcije o ujedinjenju prije i nakon otkrivanja londonskog ugovora. Također su analizirani i stavovi savezničkih vlada prema zahtjevima Jugoslavena.

U drugom dijelu obrađeni su pregovori sila Trojnog sporazuma o kompenzacijama Srbiji, posebno je istaknuto reagiranje srpske vlade prema tim savezničkim ponudama (koncesije u Banatu i Makedoniji). Supilova i Trumbićeva borba protiv kompenzacija Italiji i protiv djelomičnog i postepenog rješavanja jugoslavenskog pitanja.

Jugoslavensko i jadransko pitanje nakon sloma Srbije i Crne Gore 1915—1916. obrađeno je u trećem dijelu knjige. Tu je analizirana problematika razmimoilaženja srpske vlade i Jugoslavenskog odbora zbog opsega i načina ujedinjenja kao i pitanja ustavnog uređenja buduće jugoslavenske države, te uzroci neslaganja Supila s držanjem srpske vlade i držanjem Jugoslavenskog odbora. Isto tako prikazani su razlozi zaoštrenih odnosa između srpskog i crnogorskog dvora. Zatim pitanje održanja ili pakrušenja Austro-Ugarske u djelatnosti i izjavama vlada Trojnog sporazuma,

austrijske vlade i jugoslavenskih političara.

U četvrtom dijelu obrazložen je postanak Majske i Krfske deklaracije, dvaju međusobno suprotnih dokumenata koji svaki na svoj način objavljuju ideje budućeg uređenja jugoslavenskih zemalja. Veći dio sadržaja ovog poglavlja odnosi se na utjecaj koji su na razvoj jugoslavenskog pitanja imali s jedne strane revolucija u Rusiji a s druge ulazak SAD-a u rat. Obrazložena je dalje kriza talijanske vanjske politike, te unutrašnje-politička previranja u Italiji. Također je prikazano jačanje jugoslavenskog pokreta među političkim strankama u jugoslavenskim zemljama.

Događaji od talijanskog poraza kod Kobarida do Rimskog pakta sadržaj su petog dijela knjige. Ovdje je prikazana politička situacija u Italiji i u Austro-Ugarskoj krajem 1917. godine. Zatim utjecaj sovjetskog programa mira na radikalizaciju jugoslavenskog pitanja. Jugoslavensko pitanje kao međunarodno pitanje. Ovdje nam pisac pruža i uvid u razgovore Trumbića s talijanskim političarima Orlandom, Torreom i generalom Mola. Također i opis rada navedenog kongresa (tajne i javne rezolucije).

Od kongresa potlačenih naroda Austro-Ugarske u Rimu do raspada Austro-Ugarske ide sadržaj šestog dijela. U njemu se analizira politička situacija u jugoslavenskim strankama u Austro-Ugarskoj nakon Rimskog kongresa. Licemjerstvo talijanske vlade prema jugoslavenskom pitanju, te jačanje antislavenskog raspoloženja u Italiji. Značajni dio sadržaja predstavlja i analiza uzroka i posljedica otpora Pašića prema pitanju priznanja od strane velikih savezničkih sila. — Jugoslavenskog odbora kao političkog predstavnika Južnih Slavena iz Austro-Ugarske, jugoslavenskih dobrovoljaca za savezničku vojsku, a Hrvata, Slovenaca i Srba iz Austro-Ugarske za saveznički narod. Posebno je osvjetljeno protuaustrijsko raspoloženje našeg naroda u Austro-Ugarskoj, te osnivanje Narodnog vijeća SHS, proglašenje Države SHS, te primirje s Austro-Ugarskom u Villa Giusti 3/XI 1918. godine.

U sedmom dijelu opisuju se stanje u našim krajevima nakon talijanske okupacije, prekoračenje demarkacio-

ne linije od strane talijanske vojske, te zategnutost zbog toga odnosa između Italije i saveznika, kao i između Države SHS i Italije. Razlozi neuspjeha konferencije u Ženevi i događaji koji su rezultirali ujedinjenjem 1/XII 1918. Na kraju je prikazano niz kontraverznih stavova o rješenju jadranskog pitanja kao i pitanje priznanja Kraljevine SHS uoči mira u Parizu. Pokušaj talijanskih i nekih jugoslavenskih socijalista da se jugoslavensko-talijanski spor riješi na nivou poštivanja prava naroda na samoopredjeljenje nije dao pozitivne rezultate naročito nakon izlaska Bissolatiya iz vlade koja je odlučila da na konferenciji mira ne odstupi od Londonskog ugovora. Uprkos demagoškim istupima jugoslavenske vlade da će u Parizu tražiti etničku granicu prijedlog koji je jugoslavenska delegacija nosila sa sobom sadržavao je samo kompromis zacrtan od iste vlade memorandumom o granicama još iz travnja 1918. i memorandumom Trumbića američkom predsjedniku. Prejudiciranjem stanja na svojoj zapadnoj granici Talijani se, međutim, nisu željeli vratiti na pozicije kompromisa koji bi za njih u svakom slučaju značio odstupanje i gubitak. Taj raskorak

bio je razlog za dalja neslaganja u rješavanju jugoslavensko-talijanskog razgraničenja a istovremeno i u odugovlačenju rješenja jugoslavenskog pitanja.

S tim događajima autor završava svoje djelo u kojem je pedantno slijedio nit historijske istine. Bez obzira da li osvjetljava mučne situacije kroz koje su u tom razdoblju svoje povijesti prolazili naši narodi ili pak objašnjava imperativne velikih savezničkih država kao važnih movensa u razvoju jugoslavenskog pitanja, pisac je dosljedan svom objektivnom stavu prema svim zbivanjima. Knjiga je osim toga bogato dokumentirana vrijednim arhivskim materijalima i često prvi put objavljenim izvorima. Činjenica da je sadržaj komponiran i sa nizom prethodno sabranih (od D. Š.) i naučno verificiranih podataka predstavlja istu kao vrlo vrijednu sintezu. I kao kritička ocjena postojeće literature i kao sinteza povijesti jugoslavenskog pitanja u svim njegovim fazama razvoja i, u svim njegovim aspektima posebno međunarodnom ova knjiga predstavlja značajni naučni doprinos našoj i općoj historiografiji.

Nada Sokolić Jaman